

Interviewen, interviewen, interviewen

Twee megapublicaties over interviewen

Jeanine Evers

Inleiding

Zowel de serie van *Fielding* als het handboek van *Gubrium & Holstein* bestaat uit een collectie artikelen van verschillende auteurs. De serie van *Fielding* bestaat uit een collectie 'klassiekers' (92 artikelen) door hem geselecteerd uit eerder gepubliceerde tijdschriften uit de periode 1924-2000. Om tot deze selectie te komen, heeft hij 430 artikelen beoordeeld op kwaliteit, wat hij omschrijft als '*Quality is an idea that we have not heard before, and that stimulates us to change our thinking to embrace or (at least) accommodate it.*' (IX). Naast dit innovatieve aspect heeft hij ook geprobeerd artikelen te selecteren die de discussie rond een bepaald thema weergeven. De serie is opgebouwd vanuit een procesbenadering van onderzoek; door de toevoeging van enkele discussieartikelen wordt daarnaast een thematisch overzicht geboden. *Fielding* erkent in zijn inleiding dat deze selectie niet iedereen gelukkig zal maken, maar hij geeft heel goed aan waar hij zelf staat (symbolisch interactionist), wat zijn achtergrond is en wat de selectiemechanismen zijn geweest. Het handboek van *Gubrium & Holstein* beslaat 42 artikelen die speciaal voor dit boek werden geschreven. De redacteurs beogen met dit handboek niet alleen een soort encyclopedisch naslagwerk met betrekking tot de huidige stand van zaken rond interviewen, maar zij willen ook een verhaal vertellen. Het verhaal van de '*interview society*', waar interviewen niet meer sec een dataverzamelingsstechniek is, maar een integraal onderdeel van de samenleving (XI). Interviewen heeft een democratiserende functie gekregen, waarbij de rol van interviewer en onderzochte in de loop der tijd veranderd is naar een meer gelijkwaardige.

Beide publicaties behandelen de verschillende typen interviews en typen respondenten, analytische strategieën, (machts)relaties tussen interviewer en onderzochte, transcriptie en interviewtechnieken. *Fielding* heeft daarnaast nog aandacht voor epistemologische kwesties, onderzoeksontwerp, interviewerskenmerken en -effecten, validiteits- en betrouwbaarheidskwesties, analysekwesties, multiële methodenonderzoek en (culturele) bias. *Gubrium & Holstein* schenken nog aandacht aan interviewen in specifieke omgevingen en zij geven meer aandacht aan postmodern georiënteerde benaderingen dan *Fielding*.

Gezien de omvang van deze serie en dit handboek, heb ik gekozen voor een vergelijkende leesexercitie waarbij ik een aantal onderwerpen in de kwalitatieve

ve sfeer (beide werken gaan ook in op interviewen in kwantificerend onderzoek) zal bespreken die ik op basis van eigen ervaring of interesse selecteerde. Dat zijn achtereenvolgens: (focus)groepsinterviews, individuele diepte-interviews, interviewen via e-mail en internet, technieken bij 'moeilijke' respondenten, interviewen van specifieke groepen (elites en kwetsbare groepen), en interviewen vanuit een participatief, feministisch of postmodern uitgangspunt. In de bespreking hieronder is de herkomst van artikelen snel te herkennen door op het *jaartal* te letten. Alles uit 2002 komt uit het handboek van Gubrium & Holstein, alle andere jaartallen zijn afkomstig uit de serie van Fielding.

Focussed, focus en groepsinterviews

De focusgroepmethode zoals wij ze nu kennen, is sterk geïnspireerd door het werk van Merton & Kendall (1946) – zelf spreken zij van het *focussed* interview – waarbij de beleving van respondenten gevraagd wordt ten aanzien van audiovisuele fragmenten waarover vooraf door onderzoekers op grond van een inhoudsanalyse hypothesen zijn opgesteld. In een later artikel in de serie geeft Merton (1987) aan dat het *focussed* interview op individueel niveau tot meer diepgang leidt dan de groepsversie, maar dat deze laatste juist als sterke kant heeft dat er nieuwe inzichten ontstaan die voortkomen uit de onderlinge interactie in de groep. In het oudste artikel over dit onderwerp van Bogardus (1926), is nog duidelijk de survey-achtige aanpak te herkennen, maar ook hij onderkent al de meerwaarde van de interactie in het groepsinterview, net als Morgan (1996). Als sterk punt noemt Morgan het zicht krijgen op consensus en diversiteit, dat gelijk bij de respondenten zélf gecontroleerd kan worden in plaats van daar achteraf, tijdens de analyse, over te gaan speculeren (p. 332). Kitzinger (1994) wilde specifiek die groepsinteractie analyseren en heeft haar groepen daarop geselecteerd (bestaande groepen en divers in plaats van representatief). Na overwegend positieve geluiden treden Agar & MacDonald (1995) op als critici van de focusgroepmethode. Morgan (2002) gaat hier serieus op in. In dit historiserend overzichtsartikel laat hij zien hoe de focusgroepmethode vanuit het marktonderzoek de sociale wetenschappen bereikte (die daar nogal laatdunkend over deden) en concludeert dat dit gesteggel de innovatie van technieken in de weg heeft gestaan.

Wie een mooi overzichtsartikel van de belangrijkste methodische discussies rond de focusgroepmethode zoekt, is het beste uit met Morgan (1996), voor een heel informatief artikel met veel leuke ideeën moet je bij Kitzinger (1994) zijn. Het artikel van Merton & Kendall (1946) is zeer geschikt als instructiemateriaal voor diepte-interviews of als je die specifieke *focussed* aanpak overweegt. De inhoudelijke analyse die Agar & MacDonald (1995) presenteren is

zeker lezenswaard, maar de evaluatie van focusgroepen als methode is ver onder de maat. Er wordt weinig blijk gegeven van zelfreflectie, terwijl veel negatieve oordelen aan de methode worden toegeschreven die mijns inziens thuis horen bij onder het kopje: gebrekkige interviewtechniek en slecht opgebouwd *rapport*. Voor mensen die focusgroepen overwegen, is de serie van Fielding veruit het beste alternatief.

Diepte-interviews

Johnson (2002) geeft aan dat diepte-interviews een grotere mate van *rapport* vereisen omdat ze *deep information* willen vergaren. 'Deep' heeft volgens hem vier betekenissen: 1) kennis en begrip wordt gezocht op het niveau van groepsleden/participanten; 2) de kennis gaat voorbij het gezond verstandbewustzijn, zowel de grenzen van het onderzochte fenomeen als impliciete en verborgen betekenissen en reflecties daarover vormen het doel; 3) het fenomeen dieper begrijpen, leert je ook iets over jezelf, hoe je eigen achtergrond en bagage je blik bepaalt; 4) het ontrafelen van meervoudige perspectieven op het onderzochte fenomeen en de complexiteit ervan doorgronden is ook een doel. Gorden (1956, p. 171) definieert de *depth* van een diepte-interview als: 'The "depth" of any item of information depends upon its meaning for the respondent, which, in turn, depends upon how he perceives the relationship between the information and the total social context in which it is given.' Booth & Booth (1994) definiëren een goed diepte-interview als: '...allowing the informant to feel they are in control' (p. 23). Een 'natuurlijk' punt tot beëindigen van een interview is voor hen het moment dat de gestelde vragen niet logisch aansluiten bij wat de respondent net gezegd heeft en de *dialogue* trekken gaat krijgen van een *interrogation* (p. 25).

Volgens Johnson is *in-crowd* kennis van het veld een voorwaarde voor een goed diepte-interview en moet de onderzoeker *strict reciprocity* (waarbij de interviewer als (voormalig) groepslid ook de eigen gevoelens over het onderwerp inbrengt) óf *complementary reciprocity* (waarbij de interviewer hulp biedt aan respondenten) betrachten. Zelf deed Johnson dit laatste door mishandelde vrouwen die hij interviewde '*well-grounded advice [te geven] on what they might do next*' (p.109). Lazarsfeld (1944) spreekt van *open-ended interview* in zijn artikel dat de destijds bestaande controverse rond deze vorm van interviewen wilde overbruggen. De onderliggende boodschap, dat generaliseren via kwantificerend onderzoek het doel moet zijn, kom je vaker tegen in de artikelen uit Fieldings serie, en in die zin geven ze een goed beeld van de verschuiving van de beoordeling van kwalitatief onderzoek in de tijd. Pawson (1996) zet zich af tegen het polariserend denken en het pragmatisme van *mixed methods*. En dat doet hij vervolgens door de theorie als onderzoeksobject te willen zien in plaats van de respondent. Daartoe be vraagt hij respondenten achteraf in een open

interview op hun scores op een gestructureerde vragenlijst met gesloten antwoordcategorieën (vgl. Van den Berg, 2003). Hollway & Jefferson (1997) wilden in hun onderzoek de onbewuste gevoelens, vooral tot uiting komend in inconsistenties en tegenstrijdige uitspraken, betrekken bij hun psychoanalytisch georiënteerde analyse. De kunst is respondenten te helpen hun verhaal te doen zonder interpretaties, oordelen of andere voor de interviewer relevante categorieën aan te reiken, opdat de *Gestalt* van de respondent zich kan ontrollen.

Voor degene die een diepte-interview overweegt is Gordon (1956) een zeer concreet, informatief en puntig geschreven artikel. Voor de meer fenomenologisch georiënteerden is Hollway & Jefferson (1997) heel informatief. Afgezien van de paragraaf over validiteit en betrouwbaarheid die ik minder sterk vond, is het artikel van Booth & Booth (1994) een zeer degelijk en instructief artikel voor iedereen die iets wil weten over ethische procedures, diepte-interviews of het interviewen van gehandicapten. Zij nuanceren de 'inschikkelijkheid' waarmee geestelijk gehandicapten vaak worden geassocieerd. In hun beleving is deze inschikkelijkheid eerder een functie van bepaalde relaties (een soort *coping*strategie van de respondenten in machtsrelaties) dan een kenmerk voortvloeiend uit de mentale vermogens van respondenten (28). Hun eigen *coping* in het omgaan met stressvolle interviews (ten gevolge van gruwelijke verhalen over seksueel misbruik, ontzetting uit de ouderlijke macht et cetera) door middel van een soort intervisiegroepje, vond ik heel leerzaam. Met het standpunt van Johnson (2002) rond reciprociteit had ik moeite; hij geeft niet aan hoe je sociaal wenselijke antwoorden moet herkennen die optreden nadat je als onderzoeker je eigen mening hebt geventileerd, wat voor soort data je verzamelt als je tijdens interviews de rol van hulpverlener aanneemt, of hoe je vanuit zo'n opstelling vertrekt uit het veld. Voor diegenen die meer over het diepte-interview willen weten, heeft de serie van Fielding meer te bieden dan het handboek van Gubrium & Holstein.

Eliteonderzoek

In het artikel van Odendahl & Shaw (2002), waarin nogal wat open deuren ingetrapt worden, is er veel aandacht voor de machtskwesties bij het interviewen van elites; ontluisterend is het belang dat gehecht wordt aan (gepercipieerde) status. Voor het anonimiseren van deze zeer zichtbare groep in de rapportage gebruikten zij een interessant systeem van 'vignette composites'. Een groep vergelijkbare respondenten (qua overeenkomende kenmerken) werd ondergebracht in zo'n vignette, waarbij voor de citaten gekozen werd uit de interviews van alle betrokken respondenten. Rekening houden met de beperkte tijd die elites beschikbaar hebben en het belang van een goede voorbereiding worden ook

onderstreept door Zuckerman (1972), die de ultra-elite van de wetenschap, Nobelprijswinnaars, onderzocht. Ostrander (1993) schrijft over haar eigen ervaringen met eliteonderzoek. Daarbij focust ze op twee zaken: het toegang krijgen tot elites en het bewaren van je eigen integriteit en die van het onderzoek.

Zowel Zuckerman (1972) als Ostrander (1993) zijn informatief en instructief voor diegenen die eliteonderzoek overwegen. Zuckerman geeft een heel leuke beschrijving van de lichaamstaal van een respondent die uitdrukte dat het interview lang genoeg geduurd heeft (p. 381). Jammer genoeg gaan Odendahl & Shaw (2002) helemaal niet in op hun eigen positie in de *substantial modification* van het conceptrapport op grond van de commentaren van respondenten (p. 314), noch wat deze substantiële herziening van uitspraken betekende voor de validiteit van hun resultaten. Voor wie eliteonderzoek overweegt, vond ik de twee artikelen uit de serie van Fielding instructiever dan het artikel in het handboek van Gubrium & Holstein.

Interviewen via e-mail en internet

Met de komst van internet is er een nieuw kanaal bijgekomen waarlangs respondenten bereikt kunnen worden. Tegelijk is deze virtuele wereld ook een onderzoekslocatie die men vanachter het bureau kan bestuderen (zie Kleijer, 2002). In de kwantitatieve wereld heeft interviewen via internet inmiddels een belangrijke plaats verworven.

Mann & Stewart (2002) maken onderscheid tussen *face-to-face* interviews (FTF) en *computermediated communication* (CMC). Het grote voordeel van CMC voor de onderzoeker zelf is volgens Mann & Stewart de ingebakken distantie waardoor gevoelige onderwerpen aan bod kunnen komen. Er zitten echter juridische en ethische haken en ogen aan internetonderzoek, terwijl het veel technische kennis bij de onderzoeker eist en specifieke relationele eisen stelt. Murray & Sixsmith (1998) vergelijken interviewen via e-mail met FTF interviews. Het blijkt dat de antwoorden via e-mail vaak beter bereflecteerd zijn en meer *to the point* dan in FTF interviews. Als nadelen van e-mail interviewen noemen Murray & Sixsmith de traagheid en het onderbroken worden van de informatiestroom; onderzoekers moeten daarom heel goed de voortgang administreren terwijl respondenten daardoor onderweg soms de draad kwijtraken. Bovendien is de context die de respondent omringt voor de onderzoeker niet zichtbaar terwijl die wel van invloed is op de data.

Beide artikelen zijn informatief, instructief en goed uitgewerkt. Mann & Stewart (2002) geven daarbij veel literatuurverwijzingen. Het argument van Murray & Sixsmith (1998) dat gevoelige onderwerpen makkelijker bespreekbaar zijn via internet en dat de fysieke afwezigheid van de onderzoeker bepaal-

de problemen opheft, vond ik wat zwak. Ze kunnen beide ook precies tegenovergesteld werken. Ik vroeg mij voorts af of het gebruik van *emoticons* en *paralanguage* om het gebrek aan lichaamstaal te ondervangen, wel dezelfde dekking heeft; lichaamstaal verraad vaak het onbewuste of datgene wat men liever niet kwijt wil en geeft een interviewer daarmee een hint om door te vragen, terwijl het gebruik van emoticons en dergelijke alleen weergeeft wat men kwijt wil, dan wel zich bewust is. Door de encyclopedische kwaliteit van Mann & Stewart ben ik geneigd aan het handboek van Gubrium & Holstein de voorkeur te geven.

Benadering en interviewtechniek: overhalen, ontlocken en doorvragen

Johnson & Weller (2002) gaan in op technieken om onbewuste of impliciete kennis bij respondenten aan te boren via zogenaamde *systematic data collection techniques* of *structured interview methods* (niet te verwarren met gestructureerde interviews!). Auteurs noemen diverse toepassingen van deze ontlockingstechnieken, die oorspronkelijk zijn uitgewerkt door Spradley. Rose (1945) verzet zich tegen de in zijn tijd gebruikelijke nadruk op objectiviteit die van interviewen een mechanische werkwijze maakt. Door met het toedienen van stimuli te experimenteren, kan de interviewer actiever zijn rol opnemen. Het belangrijkste kenmerk van experimenteel interviewen is dat de vorm onderweg ontstaat. Beschreef het artikel van Rose vooral zijn ideeën, de reactie erop van Becker (1954) gaat meer concreet in op hoe je zoiets zou kunnen doen. In dit artikel doet hij verslag van de interviewtechniek die hij ontwikkelde om onderwijzers die bevreesd waren voor repercussies, uit hun tent te lokken. Becker geeft aan dat hij dit op vrij agressieve manier deed door openlijk ongeloof ten toon te spreiden over zaken die gezegd werden die ontwijkend, niet plausibel of inconsistent waren met eerdere uitspraken. Adler & Adler (2002) stellen een heel ander probleem aan de orde: toegang verkrijgen tot onwillige respondenten. Dit probleem wordt in de Verenigde Staten steeds omvangrijker ten gevolge van de juridisering van de samenleving, de steeds verdergaande bedreiging van de privacy en de Institutional Review Boards (IRB's) die het belang van de staat boven de loyaliteit tussen onderzoeker en respondent stellen. Dit heeft er in sommige gevallen zelfs toe geleid dat onderzoekers in de VS expliciet de opdracht meekregen om bepaalde zaken over hun respondenten terug te melden aan de staat!

Het heldere reflectieartikel van Rose (1945) is nog steeds actueel, maar geeft weinig houvast hoe je dat experimenteel interviewen moet doen. Daarvoor kun je beter Becker (1954) lezen. Bij lezing van dat artikel bekwam ik echter wat

twijfel over de agressiviteit waarmee hij uitlokt. Tenslotte gaat het er niet om dat iets aan de kaak wordt gesteld (een evaluatieve opstelling), maar dat iemands leefwereld in kaart wordt gebracht. Ik stel me voor dat de combinatie met participerende observatie hier heel nuttig zou zijn geweest. En dat doet Becker in een ander artikel in de serie (Becker & Geer, 1957). Als je geïnteresseerd bent in de effecten van juridisering en vervreemding is Adler en Adler (2002) interessant. De geur die eruit opstijgt van een overgejuridiseerde samenleving en de gevolgen die dat heeft voor onderzoek, is griezelig. Ik ben benieuwd wat Habermas (Van der Burg en Van der Reijen, 1988), daarvan zou vinden. De visie van Johnson & Weller (2002) dat zo'n gestructureerde aanpak noodzakelijk is voor de onderlinge vergelijkbaarheid van de data, is door het werk van wijlen Hanneke Houtkoop-Steenstra ruimschoots weerlegd (zie Hak, Kleijer & Jansen, 2003 en de boekbespreking van Houtkoop-Steenstra, 2000), terwijl het potentiële nadeel van deze gestructureerde exploratietechnieken dat men blijft hangen in categorisatie en rijtjes, door auteurs nergens wordt onderkend. Er valt hier geen eenduidige keuze te maken tussen handboek of serie; dat zal afhangen van de belangstelling van de individuele lezer.

Participatieve, feministische en postmoderne vormen van onderzoek

De scheidslijn tussen postmoderne (constructivistische) en interpretatieve en participatieve vormen van onderzoek is in Gubrium & Holstein niet altijd helemaal helder. Wat actie- of handelingsonderzoek is, wordt wel weggezet in de postmoderne hoek. Soms wordt zelfs de hele kwalitatieve onderzoekstraditie weggezet als postmodern (Fontana, 2002). Bij Fielding staat een aantal artikelen rond postmodern en participatief onderzoek geschaard onder de kop: '*Coproducing Interview Data and Rapport*' en onder de kop '*Analytic Perspectives on the Interview: Postmodernism*'. Bij Gubrium & Holstein staan ze geschaard onder de kop: '*Forms of Interviewing*' en '*Reflection and Presentation*'. Ik ben daarom ook niet zeker dat ik alles te pakken heb wat als postmodern of participatief te benoemen valt. Tegelijk kan in een artikel sprake zijn van een combinatie van zowel een participatieve als postmodern georiënteerde aanpak, en naar bleek zelfs een feministische aanpak. Om die reden heb ik alle gebruikte artikelen onder één kop gebracht.

Onder de noemer participatief onderzoek vallen de artikelen van Laslett & Rapoport en Cottle. Laslett & Rapoport (1975) wilden in een gezinsonderzoek de interne validiteit verhogen door rekening te houden met de psychodynamiek die de data beïnvloedt. De reacties van respondenten werd erbij betrokken door van het interview een gezamenlijk proces te maken en door de over-

dracht en tegenoverdracht te monitoren (zie Stroeken, 2000). Cottle (1973) deed participerende observatie en interviews in een achterbuurt en beschrijft in dit artikel wat hem daarbij dreef, hoe zijn keuzes totstandkwamen en waar hij over twijfelde. Feministisch én participatief is het onderzoek van Lawless (1991) onder vrouwelijke voorgangsters van de Pinkstergemeente. Ze heeft in dit onderzoek een methode ontwikkeld die ze *reciprocal ethnography* noemt, waarbij het onderzoek tot aan de rapportage in dialoog met de respondentes is ontwikkeld. Ook Ellis & Berger (2002) stammen uit de feministisch-participatieve hoek, alhoewel met een radicaler variant dan Lawless en met postmoderne trekken. Ze gebruiken dit artikel om hun denkproces voor de lezer te expliciteren en om als feministische onderzoekers stelling te nemen. De empathie en het emotionele dat ze nastreven, blijkt vooral te zitten in de wederzijdse uitwisseling tussen interviewer en respondent, waarbij de grens tussen *interactive* interviewen en psychotherapie vaag is en de eigen sociale kring typisch tot de onderzoekspopulatie behoort. Ze concluderen dat zo'n gedetailleerde weergave van een abortusbeleving zoals Ellis en partner noteerden, eigenlijk niet gevraagd mag worden van een respondent. Dit soort auto-onderzoek zou daarom leiden tot diepgaander kennis van de menselijke ervaring dan we op andere wijze kunnen krijgen.

Uit de postmoderne traditie stammen de artikelen van Rhodes, Denzin, Richardson, Rosenblatt, en Fontana. Rhodes (2000), kiest de rol van *ghost-writer*. Hij stelt dat traditioneel onderzoek (met bandopnames en *verbatim* transcripten) de indruk wekt dat de 'realiteit' van de respondent weer te geven is. Naar zijn idee wordt er echter al tijdens de interactie van het interview een 'nieuwe realiteit' geschapen, die hij expliciteert door de data (het verhaal van Bob) in de literaire vorm van de autobiografie te herschrijven. Bob heeft tijdens het interview vrijuit over door hem gekozen onderwerpen gesproken, en Rhodes heeft via zijn aantekeningen en herinnering dit gereconstrueerd tot een autobiografisch verhaal dat Bob vervolgens heeft becommentarieerd. Denzin (2002) gaat uit van wat hij de *cinematic society* noemt: een samenleving die zichzelf alleen kent via *secondhand* representaties die via de media tot ons komen. Hij beargumenteert aan de hand van filmfragmenten hoe de *interview society* ons denken over persoonlijke ervaringen tekent en gaat ervan uit dat de duiding van onze persoonlijke ervaringen sterk beïnvloed wordt door wat we via de media horen van anderen. Richardson (2002) wil in dit artikel laten zien wat een poëtische vorm om interviewdata te representeren vermag en wanneer dat adequaat is. Ze illustreert dat met prachtige voorbeelden van andere onderzoekers die poëzie hanteerden (*Food Truck, Lifelines*). Haar stelling is dat de poëtische vorm de reconstructie door onderzoeker meer zichtbaar maakt dan

de gebruikelijke prozavorm. Volgens Richardson doet de poëtische vorm meer recht aan de respondent en laat het duidelijker de rol van de onderzoeker zien. Rosenblatt (2002) die vanuit het kwantitatieve positivisme (hij was experimenteel psycholoog) overgestapt is naar het kwalitatieve en postmoderne, verkent in dit artikel de grens tussen feit en fictie. Hij reflecteert op zijn eigen werk als onderzoeker (op zoek naar empirische feiten) en als fictieschrijver (op zoek naar de juiste spanningsboog). De eerste begrenzing van zijn nieuwe, postmoderne 'ik' vindt plaats doordat respondenten altijd de waarheid willen vertellen en ervan uitgaan dat dit ook is waarnaar hij op zoek is (wat niet het geval is). Fontana (2002) lijkt in haar overzichtsartikel alle innovaties in kwalitatieve (interpretatieve en participatieve) vormen van onderzoek onder het postmodernisme te willen scharen; ze relativeert dit alleen via een zijdelingse opmerking op pagina 163. Traditioneel kwalitatief interviewen zet ze weg bij de kwantificerende traditie en de interpretatieve stromingen en participatieve vormen van onderzoek zijn volgens haar allemaal uitingen van en beïnvloed door de postmoderne visie op onderzoek.

Origineel, innovatief en interessant zijn Lawless (1991), Laslett & Rapoport (1975) en Richardson (2002). Informatief zijn Rhodes (2000) en Fontana (2002), alhoewel het er bij de laatste op lijkt alsof alles wat de traditionele survey-aanpak afwijst en meer dialogisch en subject- en contextgericht te werk gaat, bij haar postmodern heet. Cottle (1973) is een prachtig egodocument over participerende observatie en wederkerigheid. Met Ellis & Berger (2002) had ik moeite vanwege de zwart-wit tegenstelling die ze neerzetten van de interviewer en het steeds op de voorgrond treden van de onderzoeker. Het is zeker nuttig en zelfs noodzakelijk om zelfreflectie te plegen, maar laat mij als lezer maar in een kleine alinea weten tot wat voor conclusies je bent gekomen met betrekking tot het onderzoek en hou al die zeer private overwegingen vooral privaaf! Het argument om zelfonderzoek te doen bij pijnlijke onderwerpen (waar ook zeker een therapeutische doelstelling achter schuilt) omdat je dat niet van respondenten mag vragen en je dan toch tot een dieper begrip kunt komen, vond ik wat vergezocht (mensen willen soms juist heel graag praten over dit soort zaken) en zelfs wat p(m)aternalistisch. Tegen de uitwerking van Rhodes (2000) heb ik grote bedenkingen. Door het kiezen van een literaire vorm worden de data als het ware in een bepaald (door de onderzoeker gekozen!) format gedwongen, waarbij diens rol mijns inziens nog veel sturender en tegelijk meer verhullend is dan in de traditionele vormen van onderzoek. Bovendien vind ik het alleen putten uit herinnering en aantekeningen terwijl je zo'n vergaande vorm van representatie kiest, eigenlijk helemaal uit den boze. Dat is met recht een 'nieuwe realiteit'. Denzin (2002) vond ik problematisch omdat

hij fictie (filmfragmenten) gebruikt als bewijsvoering voor de (her)vormende rol die media hebben op onze persoonlijkheid. Het grote verschil met Blumer, die hij aanhaalt om zijn these te onderbouwen, is dat Blumer wél heeft geïnterviewd en gevraagd wat de rol van de media is. Rosenblatt (2002) stelt interessante vragen maar lijkt daar zelf nog niet helemaal uit te zijn. Met zijn suggestie de fictieve kwaliteit van een interview als beoordelingscriterium te hanteren, ben ik het pertinent oneens; de ervaringen en de beleving van mensen zijn vaak traag en soms saai, maar daar moet je juist doorheen om tot de essentie te komen! Indien men vooral postmodern geïnteresseerd is, is daar het handboek van Gubrium & Holstein, waarbij van de genoemde artikelen echter alleen Richardson en Fontana de encyclopedische doelstelling halen. Is men meer participatief en/of feministisch georiënteerd, dan lijkt de serie van Fielding een beter alternatief.

Tot slot

Tja, welk boek zou je nu aanbevelen? Qua opbouw en structuur vond ik Fielding beter aangepakt dan Gubrium & Holstein; de encyclopedische functie die zij claimen, wordt lang niet altijd waargemaakt en zaken die als bijzonder voor een bepaald type interview of een bepaald soort respondent worden aangeprezen, gelden eerder in algemene zin, waardoor het 'open deureffect' soms wat groot is. Veel van de artikelen in Fielding zijn niet meer te bekomen en hebben door hun kwaliteit en originaliteit nog niets aan belang ingeboet. Voor elke zich respecterende sociaal-wetenschappelijke (organisatie) bibliotheek is Fielding een must. En ondanks het enorme prijsverschil: voor pakweg de prijs van een (mid)week een huisje huren + bijkomende kosten, heb je Fielding in de boekenkast staan. Als interviewen je meest gebruikte onderzoekstechniek is, is dit wat mij betreft zeker het overwegen waard.

Boekgegevens

Nigel Fielding (ed.) *Interviewing* Volume I-IV. Sage Benchmarks in Social Research Methods London: Sage Publications. 2003. 1504 pag.
ISBN 0-7619-7339-7. ± € 645,-

Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (eds.) *Handbook of Interview Research* London: Sage Publications. 2002. 982 pag. ISBN 0-7619-1951-1. ± € 112,-

Literatuur

Burg, W. van den & W. van Reijen (1988) Inleiding. In: Habermas, J. *Recht en moraal. Twee voordrachten*, 9-47. Kampen: Kok Agora.

Hak, Tony, Henk Kleijer & Harrie Jansen (2003) Hanneke Houtkoop-Steenstra. In memoriam. *KWALON* 22, 8(1), 2-4.

Houtkoop-Steenstra, Hanneke (2000) *Interaction and the Standardized Survey Interview. The Living Questionnaire*. Cambridge: Cambridge University Press (besproken in KWALON 22, 8(1), 33-36)

Kleijer, Henk (2002) Snelle meningen, directe emoties? Geluiden uit de virtuele werkelijkheid. KWALON 21, 7(3), 2-3.

Stroeken, Harry (2000) *Kleine psychologie van het gesprek*. Amsterdam: Boom (besproken in KWALON 20, 7(2), 50-52).

Over actieonderzoek

Gaby Jacobs

Een handboek heeft de pretentie van een andere orde te zijn dan een bundel met verschillende bijdragen en iets toe te voegen aan de bestaande literatuur op een bepaald terrein. Volgens het *Wolters Nederlands Woordenboek* is een handboek een boek waarin een beknopte samenvatting wordt gegeven van een tak van wetenschap. In die zin zou het zowel voor de beginneling die zich op een bepaald terrein snel wil inwerken een geschikt medium zijn, maar ook voor gevorderden die het als een soort naslagwerk kunnen gebruiken. Met dit in mijn achterhoofd heb ik het handboek gelezen.

Het *Handbook of Action Research* is een lijvig boekwerk dat handelt over allerlei vormen van onderzoek die participatief, ervarings- en actiegericht zijn. Gelukkig hebben de redacteurs een overzicht toegevoegd met korte beschrijvingen van elk hoofdstuk, zodat de lezer(es) snel weet welke hoofdstukken zijn of haar interesse hebben. Het handboek bestaat uit vier delen met elk rond de dertien bijdragen; het laatste deel vormt een beetje een vreemde staart. In dit vierde deel lijken bijdragen te zijn opgenomen die niet in de andere delen waren onder te brengen en waar vervolgens een naam (*skills*) aan is gegeven om het toch nog wat te laten lijken. Zo is er bijvoorbeeld een hoofdstuk in opgenomen over de maatschappelijke taak van universiteiten en ook is er nogal wat overlap met hoofdstukken uit andere delen, omdat ook daarin de bijzondere rol en competenties van de actieonderzoeker veelvuldig aandacht krijgen.

In de introductie zetten de redacteurs vijf globale kenmerken van actieonderzoek uiteen. Het komt er kortweg op neer dat actieonderzoek een (a) participatief en democratisch (b) zich voortdurend ontwikkelend proces is van (c) reflectie in actie dat primair is gericht op de ontwikkeling van (d) praktische kennis die bijdraagt aan (e) menselijke ontwikkeling, vergroting van het welbevinden